

Liisa Enwald

KESKEN

Proosaa taiteesta ja elämästä

ntamo

KESKEN

LIISA ENWALD @ NTAMO

Kammioiloa, 2013

On ruusu putkahtunna (yhdessä Esko Karppasen kanssa), 2014

Sana- ja sävelrosollia (yhdessä Esko Karppasen kanssa), 2015

© 2015 Liisa Enwald

ISBN 978-952-215-606-8

ULKOASU

Make Copies

KANNEN KUVA

Liisa Enwald, *Kanava Kajaanin Suvantopuistossa*

VALMISTAJA

BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

2015

ntamo

www.ntamo.net

Liisa Enwald

KESKEN

Proosaa taiteesta ja elämästä

ntamo

I

- Mitä lukija tekee 9
- Kirjastoista puuhastoiksi 27
- Kuntokynäilystä yliopistokuriin 39
- Kurssiguruja ja kirjoitusohjelmia 59
- Kerrotut ajat 80

II

- Pitkä elämänruno ja pienten asiain onni 101
- Hiljaisuuden poikasia ja maisia matoja 119
- Verhotuista verhotuin 134
- Ei mitään erityistä 151
- Laulurunojen hiljaista draamaa 170

III

- Kesken 191
- Sinä se olet 211
- Lasijoutsen 228
- Haudan takaa 244
- Taivaan raja? 261

I

MITÄ LUKIJA TEKEE

— Tulirokkoa liikkeellä.

On sunnuntaiaamu. Vuoteelle pinnasänkyni viereen on levitetty sanomalehti, jossa on isoja mustia otsikoita. En saa niistä irti silmiäni. Toistan:

- Tulirokkoa liikkeellä!
- Miten niin? kummeksuu äiti joka tulee siihen. Ja isä:
- Mistä tuo tyttö on saanut sellaista päähänsä?
- Tässä lehdessä hän lukee niin

Aikuiset eivät ilmeisestikään ole vielä lukeneet aamu-uutisiaan. Minä olen. Olen lukenut, oppinut uuden taidon. Mutta en sinä pyhäaamuna vielä tajua sitä; tuntuu vain kuin olisin lu-

kenut aina. Lukeminen on ollut minussa, me olemme yhtä. Kuin toiselta maailmalta tuntuu se, että vanhemmat koettivat opettaa minulle kirjaimia. Kun he nyt syventyvät lehteen ottaakseen selvää, mitä se liikkuva tulirokko oikein on, olen heidän kanssaan samaa heimoa, en enää pieni.

Kovin vaivatonta lukeminen ei kuitenkaan alkuun ole. Sopotan sanoja puoliääneen, enkä ymmärrä isää, joka sanoo lukevansa pelkästään silmillään. Kauaa en jaksaa, vaan pyydän jotain aikuista jatkamaan ääneen siitä kohdasta mihin oma lukemiseni on väsähtänyt.

Moni kirjailija on kertonut siitä, miten äkkiä huomasi oppineensa lukemaan. Leena Krohnille pienet mustat merkit olivat äkkiä täynnä merkitystä, ikään kuin valoa. Hän vertaa kokemuksesta lentämään oppimiseen.

Minne lukija lentää? Kaukasiin maihin, totta kai. Mutta ei turistilennon siivin vaan kuvitelmissa, niissä joihin kirjailijan mielikuvitus antaa reitit – tai, osan niistä; toinen puoli tulee siitä mitä lukijalla jo sisällä on, se antautuu kirjan ja tekijän kanssa keskusteluun. ”Kirja on kohtaamispaikka”, toteaa Leena Krohn eräässä toisessa esseessään, ja Kimmo Jokinen täydentää: ”Kun tekstiä luetaan, se lukee lukijaansa.”

Lukeminen ei todellakaan ole yksinäistä: siinä kohtaa, paitsi kirjailijan, myös monia kirjan maailman ihmisiä, samanlaisia ja erilaisia, aivan vastakkaisiakin kuin lukija itse. Kirja virittää yhteisöllisyyttä, mutta ei tuon muotisanan yleisesti tarkoittamalla tavalla. On pötyä puhua siitä, että ”eristäytyvän lukutoukan” tulisi astua ulos kammiostaan ihmisten pariin. Siellä lukuloukossaanhan, romaanin henkilöiden parissa, hän voi seurustella, testata näkemyksiään ja ihmistuntemustaan, elää monia elämiä, kuolla monia kuolemia, surra ja riemuita. Siellä hän tulee teh-

neeksi, paitsi lukukokemuksesta, myös romaanista aivan omanlaisen. Lukija on tekijä.

Lukeminen lennättää toisiin aikoihin, sekä kirjan sisällä että siinä historiajatkumossa, jota lukija elää. Syvimmillään lukemisen aikalento sulattaa rajat aikojen väliltä: mennyt on tuleva on tässä ja nyt. Vastaavasti voimme elää useiden romaanihahmojen elämää yhdellä kertaa. Lennämme myös lähelle, tulemme liki tätä tuiki tuttua ja silti niin outoa itseämme, sukellamme sen sisään. Lukeminen paljastaa meistä uusia huoneita, vie vierauteen tuttuudessa – tai paljastaa sen, miten tuttua tuo vieraudeksi tai toiseudeksi luulemamme onkin lopulta ollut.

Mutta emmehän me *oikeasti* näe kirjan henkilöitä, saati itseämme, väittää nyt joku. Lukeminen on ”sokeaa” puuhaa, samalla tavoin kuin vaikkapa radion kuuntelu. Häiritseekö tämä meitä todella: eikö päinvastoin ole houkuttavaa muovata kuvaa itse silkan äänen tai romaanissa kerrotun tapahtumisen perusteella. Henkilön ulkonäköä saattaa kertoja tosin kuvailla tarkastikin, sitä enemmän kuta perinteisempi on. Näin Veikko Huovinen maisteri Kronbergiä, Konsta Pylkkäsen silmin: ”- - pitkä mies, mutta solakka tai laiha. Silmien väri oli ruskea, parta oli sysimusta ja synkeän tiheä, tukka kiiltävä ja kihara. Nenän päässä oli pieni lovi, leuan kärjessä jo huomattavampi syvennys ja niskassa peräti melkoinen kuoppa.” Kertoja jatkaa kuvailua vielä muutaman virkkeen ajan ja tekee päätelmänsä, jonka mukaan ”Kronberg tuntui ivalliselta ja salaviisaalta mieheltä”. Lukijan silmiin syttyy kuva, jota parta ja tukka hallitsevat. Niukemmin, ja silti palkitsevammin, puhuu moderni kertoja, joka vain vihjaa ulkonäköön, antaa pari pientä merkkiä – kulmakarvojen kohotus, leuan kauneuspilkku – ja avaa näin runsaat mahdollisuudet tuon hahmon näkemiseen. ”Hänessä oli jotain äänetöntä, oikealla tavalla”, valaisee Paavo Haavikko Neiti Prickettiä teoksessaan *Barr-niminen mies*. Henkilöön aukeaa moniaistinen havainto-

väylä – ja samalla lukijan mieleen, kun tämä saa näköalan niihin elämässä tai kirjallisuudessa vastaantulleisiin ihmisiin, joiden yhteisvaikutuksesta jokainen, myös tarkemmin ulkoapäin kuvattu romaanihahmo, syntyy. Onko mitään antoisampaa kuin ihmisen luominen, kuulin kerran erään kirjoittajan huudahtavan. Tämä voi kuulostaa hybrikseltä, mutta siihen kuuluu myös nöyryys: kun uusi hahmo alkaa elää, se alistaa luojansa usein palvelijan paikalle.

Lyyrikko ei jää hahmonluojana prosaistista jälkeen, vaikka antaa vihjeitä lukijalle vähemmän. Ihmisiä runoissakin vaeltaa. Se, millainen on esimerkiksi Eeva-Liisa Mannerin kuvaama ”joku” ”Kävely”-runossa, hahmottuu enemmän tunnelman ja ympäristön kuin ulkonäöstä annettujen merkkien avulla.

Joku on mennyt ohi,
ilma väreili hiljaa.
Taivas kuin kuuma kansi.
Lapsi ja punainen pallo.
Koira ja ahdas panta.
Hylätyt lelurattaat.
Joku on mennyt ohi.

- -

Kaikki kahdeksan säkeistöä alkavat toteamuksella ”Joku on mennyt ohi” ja päättyvät siihen. Toisto ja rakenteen symmetria vaikuttavat osaltaan siihen, miten tuon joku-nimisen näemme ja eritoten koemme: joku, Kukatahansa, on tärkeä. Ehkä se, tai hän, hahmottuu myös osaksi itseämme. ” - - kirja on ihme”, toteaa Suvi Ahola referoidessaan (HS 22.8.2005) Hannu Mäkelän teosta *Ruhtinas unelmain mailla*. Kirja voi ”siirtää meidät minne tahansa, myös omassa historiassamme, vaikka lapsuuden öljylampun valoon. Ja siksi, että se sulauttaa meidät omaan univer-

sumiinsa. Niin lähelle henkilöitään, että heistä tulee osa meitä, lähtemättömästi.”

Mutta kuta lähemmäs hahmo tulee, sitä epämääräisempi se on. Harva onnistuu tarkasti kuvailemaan omaistaan tai lähiystäväänsä, kaikkein vähiten itseään. Lukiessamme ei eteemme työnny selkeää näköiskuvaa, vaan voimme vain ounastaa henkilön habituksen, samalla kun löydämme reittejä hänen sisälleen. Luomme romaanihahmoa tai runon henkilöä yhdessä kirjailijan kanssa. Eikä luomisprosessi ole koskaan varmaa, täsmällistä, suoraviivaista kulkua pisteestä toiseen. Sitä leimaa keskeneräisyys, jatkuva poikkeilu valtatieltä. Matka ei raamitu, se ei kulje viittojen mukaan – ja siinä juuri sen kiehtovuus onkin. Rauha Kejoson kokoelmassa *Jos näkisi sen hiljaisuuden* (Kirjokansi 2015) on tienviittojen vaarallisuudesta puhuva runo:

suuri kaupunki on saarrettu tienviitoin
jokainen tie piirretty valmiiksi
jokainen talo kirjattu
jokainen esine tarkennettu käyttöohjeella

missään ei ole niin eksyksissä

Jos kirjailija ei halua tarkentaa henkilöään, kuvan tai elokuvan valmistaja voi tehdä sen; hänen välineensä on toinen kuin sanoilla kertovan. Lukijaa henkilöahmosta maalattu konkreetti kuva ei aina ilahduta. Hän tuntee mielensä kahlituksi, kun näkee romaanihahmon äkkiä kanteen tai sisäsivuille piirrettynä, tai peräti filmattuna. Elokuva ei tietenkään täysin vastaa sitä romaania tai novellia, jonka pohjalta sen käsikirjoitus tehdään. Silti turhauduin, kun sain käteeni sen *Anna Kareninan* laitoksen, jossa Annana oli Greta Garbo. Hahmo, jonka olin jo ehtinyt kuvittaa mielessäni, ei päässyt enää koskaan eroon garboudestaan.

Sen, mikä ero on lukemisella ja konkreettisen kuvan kat-

selulla tuo hyvin esiin Ilkka Remes Kirja.fi -sivuilla: ”Kun katsoo elokuvaa tai tv:tä, on kuin seuraisi jalkapallo-ottelua katsomosta. Kun lukee, on kuin olisi itse pelaamassa.” On itse pelaamassa, romaanin tapahtumien kentällä, sekä omana itsenään että kirjailijan luomana henkilönä: yhtenä ja monena. Tältäkkään kannalta ajatellen lukemisella ja kirjoittamisella ei ole suurta eroa. Teksti on sama, lukijoita kenties miljoonia, ja aina vain yksi kerrallaan, voin todeta mukaillen Anna-Liisa Rekolan runoa. Mutta yhdestä päästään jälleen moniin, kun oivalletaan, että jokainen yksin lukeva luo oman teoksensa, tällöinhän lukijat yhdessä tuottavat kokemusten kentille kokonaisen kirjajoukon, kirjaston. Kun sitten vaikkapa lukupiirissä keskustellaan kaikkien lukemasta romaanista, siitä tuleekin *kirjastojen* keskustelu. Sinun *Simpautajasi* ei ole sama kuin minun tai hänen. Paitsi romaaneja, myös nimihenkilöitä astelee huoneeseen koko leegio, eikä kenelläkään ole oikeutta sanoa, mikä tuosta moneudesta se Heikki Turusen luoma hahmo sitten oikein on. Tuskinpa kirjailijallakaan on ollut siitä kovin tarkkarajaista mielikuvaa.

Paul Auster luonnehtii henkilön epätarkkuutta kirjeessään J. M. Coetzelle myös sanalla *hiljaisuus*, kun on ensin harmitellut sitä että kirjat katsotaan liian vaikeiksi sulattaa ilman mukaan liitettyjä TV-sarjojen pätkiä. ” - eikö lukemisen kauneus ole juuri siinä *hiljaisuudessa*, joka ympäröi tarinaan sukeltavaa ihmistä, ja hänen sisältään resonoivassa kirjailijan äänessä, kaikki muut kuuloaistimukset pois sulkevassa?” (Suom. Erkki Jukarainen ja Seppo Lopenen; kursivointi Austerin.) Ja sovelletuna miljööseen: ” - miten lukija voi nähdä teoksen huoneen, ellei kirjailija kerro mitä sen sisällä on? Siten että keksii huoneen itse tai ympäristöä kohtauksen muistamaansa huoneeseen. Tämä selittää miksi jokainen romaanin lukija lukee eri kirjan kuin kaikki muut - -.”

Istun rantatöyräällä ja luen Hermann Hessen *Alppien poi-*

kaa. Nautin sekä kuulaasta kesäillasta Suomenmaassa että siitä mitä kuvataan kirjassa. Yhtäkkiä ne sulautuvat: edessäni, joen toisella puolella, häilyykin vehmas alppiniitty eikä (vain) se vasta kesäkasvuun aloittava Rantapuisto, joka siellä oikeasti on. Yhtä hyvin voisin lukea kotona lampun alla – alpit saan sinnekin. Mutta en konkreettisina, tarkkarajaisina, sillä en pelkästään lue kuvausta vuoristosta: piirrän sen itse. Siitä tulee unikuva, oudosti häilyvä. Enkö näekin sen häilynnässä kirjojen selkiä; siellä on minun kotoinen vuoristoni, kirjahylly.

Tämäkin on sitä lukijan luomistyötä, jota hän tosin ei useimmiten edes itse huomaa. Kirjanoppineet sanovat, että hän luo tekstile myös tulkinnan ja analyysin. Mikäpä ettei, onhan lukeminen syvimmiltään ajattelua, analysointia. Silti ei ole syytä aliarvioida sen muitakaan puolia. Lukutapoja arvotettaessa saat-
taa unohtua, että juuri eläytyminen ja kuvien luominen voi opettaa enemmän kuin paraskaan pohdinta ja tarjota samalla sitä mikä jää näyttöruuduille silppuuntuneen tiedon varjoon: toisen ihmisen ymmärtämistä, empatiaa, muidenkin kuin taloudellisten arvojen näkemistä. Kirjaan uppoutuminen koului hitauteen ja mielenmalttiin, eikä se ole vähäarvoista tänä yhä sähkökämmin sykkivänä aikanamme. Erityisesti runon äärellä kuuluukin viipyä. Muuten runo kävelee ohi, antamatta meille häivähdystäkään itsestään.

Vaikka tunnustan niin eläytymisessä kuin analyysissa luovuuden merkityksen, en pidä termistä *luova lukeminen*, jota kirjoittajakoulutuksemme alkuhämärissä tuputettiin yhtä ahke-
raan kuin *luovaa kirjoittamistakin*. Myös itse syyllistyin noiden muotitermien käyttämiseen jopa teosteni otsikoissa: kirjoitin sekä *Luovan kirjoittajan* (1980) että *Luovan lukemisen* (1981), molemmat tosin tilaustöinä, eikä nimi ollut yksin minun tarjoukseni. *Luovassa kirjoittajassa* on luku ”Lue luovasti!”, joka perustuu kursseilla pitämiini lukemis-aiheisiin luentoihin. Sen,

mitä sanon eläytymisen, erittelyn ja arvotuksen yhteydestä, niitä ensin tarpeettomasti paloitetuani, allekirjoitan kyllä yhä: ”Parhaassa tapauksessa lukutoimituksia seuraa pitkäaikainen mielen käymistila: kirja ei pääty sivuun 253 eikä runo loppusäkeistöön, vaan siitä vasta alkaa elämä: assosiaatioiden liike, uudet ja uudet tulkinnat, aktiivisuus joka voi muuttaa lukijankin mielikuvien ja ajatusten mukana.” Puhutaan kirjallisuuden kulutuksesta, mutta kirja se vain meissä kasvaa: jatkuu elämässämme, tulee tulevaisuuden muistiin ja lukemattomiin uniin. Se voi vaatia yhä uudet lukukerrat ja kerta kerralta hiukan erilaisen katsefokuksen, emmehän itsekään ole samoja enää vuosien kuluttua.

Toki teos voi uudella lukemalla myös ikävästi supistua. Mutta kirjailijan vika se ei välttämättä ole, vaan meissä itsessämme on sen vastaanottamiselle kapeammat kanavat. Luin Hessen *Arosuden* ensi kerran 19-vuotiaana, kuten moni muu kirjallisuuteen harrastunut 1960-luvulla. Istuin pikkutunneille asti alivuokralaishuoneeni lattialla, luin ja huokailin: Tätä, juuri tätä olen janonnut lapsena jo, sitä vain itse tietämättä! Kului joitakin vuosia, tartuin uteliaisuuttani Nuoruuden Suureen Kirjaan – ja petyin. Miten tyypillinen henkilökuva, miten kaavamainen asettelu, miten tosikkomainen kieli! Vannoin tuolloin ironian ja absurdisuuden nimiin: Kafka ja Beckett kelpasivat, Mann aukoi oviaan, mutta totisesta ”Dostojevski-vaiheestani” olin jo luopunut. Kunnes nuo kaikki ”vaiheet” aikanaan palasivat: Dostojevskia luin uudelleen, kiinnostuin Dmitristä ja Ivanista toisin kuin nuoruuden-idolistani Aljoshasta. *Arosuteen* tartuin kolmannen kerran, kun se oli sanataiteen approbatur-opiskelijoideni pakollista luettavaa. Piirsin sen rakenteesta kuvioita havainnollistaakseni teemoja ja symboleja, eivätkä ne enää kaavamaisilta tuntuineetkaan. Kaikesta loogisuudesta huolimatta menin nyt mielelläni myös ”Maagiseen teatteriin”. Huomasin, että olisi rohkeasti

A photograph of a rocky shoreline. The foreground is filled with smooth, rounded stones in various shades of grey, brown, and red. Patches of bright green moss grow between the stones. A calm body of water reflects the sky and the surrounding greenery, creating a clear mirror image. The reflection shows a dense line of evergreen trees against a pale, overcast sky. The water's surface is slightly rippled, and some stones are partially submerged.

Hannu Mäkelän, Helvi Juvosen, Saima Harmajan ja Sirkka Klemetin runous. Bachin *Kunst der Fuge* ja raiskaus rappukäytävässä. Kirjoittajakoulutuksen gurut ja uurastajat. Kauko Ahon muisto. Uskomisen arvoitus. – Liisa Enwaldin esseissä muisti piirtää todellisuutta fiktioksi; taide heijastaa elämän ja elämä taiteen, kieli musiikin, musiikki kielen. Kuin haikuissa, ”köyhyyteen astuu rikkaus”, ajatuksiin ”hitauden aika”.

9 789522 156068 >